

1982 ANAYASASI'NDA CUMHURBAŞKANININ SORUMSUZLUĞU

IRRESPONSIBILITY OF THE PRESIDENT IN 1982 CONSTITUTION

Ş. Cankat TAŞKIN*

Özet: Bu çalışmanın amacı, cumhurbaşkanının 1982 Anayasası'na göre sorumsuzluğunu irdelemektir. Çalışmada, cumhurbaşkanının sorumsuzluğu irdelenirken öncelikle cumhurbaşkanının parlamenter sistemdeki konumu ve sorumsuzluktan ne anlaşılması gerektiği; (sorumsuzluğun tanımı) üzerinde durulmuş; ardından Türk Anayasa tarihi açısından devlet başkanının sorumsuzluğuna değinilmiştir. Bu bağlamda, 1878 Kanuni Esasi, 1909 Kanuni Esasi; 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında devlet başkanının sorumsuzluğu üzerinde durulmuştur. Devlet başkanının sorumsuzluğunun karşılaştırmalı hukuktaki görünümüne de bu başlık altında değinilmiştir.

Çalışmanın kapsamını genişletmemek adına milletvekili, bakan ve başbakan sorumsuzluğu ile dokunulmazlığı konuları ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Yalnızca yeri geldikçe bu konu Cumhurbaşkanı sorumsuzluğu açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, sorumsuzluk, vatana ihanet kavramı.

Abstract: The purpose of this study, to examine the irresponsibility of the President according to the 1982 Constitution. While examining the responsibility of the President in that study, at first the position of the President in parliamentary system and the issue of what should be understood from irresponsibility (the definition of the irresponsibility) are touched upon. Then the irresponsibility of the President in respect of Turkish Constitutional history is dealt with. In this context the irresponsibility of the President is examined according to 1897 Basic Law, 1909 Basic Law and the Constitutions adopted in 1921, 1924 and 1961. Approaches of the irresponsibility

* Av., Bursa Barosu, Kocaeli Üniversitesi Kamu Hukuku doktora öğrencisi.

lity of the President in comparative law is also touched upon.

In order not to expand scope of that study, the immunities of members of parliament, ministers and prime minister are not scrutinized in detail. Those are taken into consideration in aspect of the irresponsibility of the President.

Keywords: President, irresponsibility of the president, irresponsibility, the concept of treason.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, cumhurbaşkanının 1982 Anayasası'na göre sorumsuzluğunu irdelemektir. Çalışmada, cumhurbaşkanının sorumsuzluğu irdelenirken öncelikle cumhurbaşkanının parlamenter sistemdeki konumu ve sorumsuzluktan ne anlaşılması gerektiği; (sorumsuzluğun tanımı) üzerinde durulmuş; ardından Türk Anayasa Tarihi açısından devlet başkanının sorumsuzluğuna değinilmiştir. Bu bağlamda, 1878 Kanuni Esasi, 1909 Kanuni Esasi; 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarında devlet başkanının sorumsuzluğu üzerinde durulmuştur. Devlet başkanının sorumsuzluğunun karşılaştırmalı hukuktaki görünümüne de bu başlık altında değinilmiştir.

Çalışmanın kapsamını genişletmemek adına milletvekili, bakan ve başbakan sorumsuzluğu ile dokunulmazlığı konuları ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Yalnızca yeri geldikçe bu konu Cumhurbaşkanlığı sorumsuzluğu açısından değerlendirilmiştir.

I. BÖLÜM

A. Cumhurbaşkanının Parlamenter Sistemdeki Rolü

1. Genel Olarak

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun anlaşılabilmesi için cumhurbaşkanının parlamenter sistemdeki rolü üzerinde durmak gerekmektedir.

Devlet başkanı, parlamenter sistemde yürütme erki içerisinde yer alır. Parlamenter sistem, yürütmeyi devlet başkanı ile kurul arasında paylaştırmıştır. Buna göre, yürütmenin bir kanadında siyasi açıdan sorumsuz devlet başkanı yer alırken; diğer kanadında ise kurul (bakanlar kurulu, hükümet) yer alır.¹ Sistemin monarşi veya cumhuriyet olmasına göre devlet başkanı ya hükümdar ya da cumhurbaşkanı adını alır.

Türkiye'de 1982 Anayasası'na göre sorumsuz kanatta cumhurbaşkanı; sorumlu kanatta ise başbakan ve bakanlar kurulu yer almaktadır.

Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın 104. maddesi gereğince, devlet organları arasındaki eşgüdümü, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmek; düzenli işleyişini düzenlemek ve sağlamakla yükümlüdür.² Cumhurbaşkanının bu görevi "temsil" ve "gözetme" görevi olarak iki başlıkta incelenebilir.³ Temsil görevinden, "devletin başı" sıfatıyla ülkeyi içeride ve dışarıda temsil etmek; gözetme görevinden ise anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının uyumlu ve düzenli çalışmasını gözetme görevi anlaşılır.⁴

Cumhurbaşkanı, bu görevini yapabilmesi için, tarafsız kişiler arasından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı, simgesel yetkiler kullanan, partizanlıktan uzak, güvenilir ve tarafsız bir konumda olmalıdır.⁵ Ancak 1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanının yetkileri, klasik parlamenter sistemdeki devlet başkanının yetkilerine göre çok genişletilmiş ve cumhurbaşkanı adeta "yürütmenin ajanı" durumuna getirilmiştir.⁶ Öyle ki cumhurbaşkanına çoğu parlamenter sistemde devlet başkanının sahip olmadığı sorumsuzluk verilmiş ve böylece Türkiye'deki

¹ Önder, Salih, *Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü*, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 11.

² Kanadoğlu, Sabih, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Nisan 2007, s. 2.

³ Atar, Yavuz, "Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri", *TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu*, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 1, s. 317.

⁴ Atar, *Cumhurbaşkanı*, s. 317.

⁵ Kalaycıoğlu, Ersin, *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı*, TBB Yayınları, *Sempozyum*, 12-13 Ocak 2007, Ankara, s. 177.

⁶ Kalaycıoğlu, *Sempozyum*, s. 179.

parlamentar sistem, kendine özgü bir “yarı-parlamentar sistem” haline gelmiştir.⁷

2. Sorumsuzluk Kavramı ve Tanımı

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili sözlerinden, eylemlerinden ve işlemlerinden ötürü hukuki veya cezai anlamda herhangi bir soruşturmaya veya kovuşturmaya tabi tutulmaması anlamında kullanılmaktadır. Sorumsuzluk, “siyasi sorumsuzluk” olarak değerlendirilmelidir.⁸ Ancak sorumsuzluğun cezai yönü de bulunmaktadır.⁹ Sorumsuzluk, parlamenter sistemin gereğidir.¹⁰

Sorumsuzluk süreklidir; görev süresi bitince de görevi dönemindeki, göreviyle ilgili söz ve eylemlerinden dolayı kovuşturulmamayı içerir.

Diğer yandan, cumhurbaşkanı sorumsuzluğunun tek ayrıksısı vatana ihanet kavramıdır. Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası'na göre ancak vatana ihanet ile suçlandırılabilir. Bunu da TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün önerisi ve 3/4'ünün kararı ile yapabilir.¹¹ Bu da 184 milletvekili tarafından suçlandırılacağı, 414 milletvekili tarafından da Yüce Divan'a sevk edileceği anlamına gelmektedir.

Benzeri bir düzenleme, 27 Aralık 1947 tarihli İtalyan Anayasası'nın 90¹² maddesinde de bulunmaktadır. Yunan Anayasası'nın 49. maddesinde¹³ “vatana ihanet ve anayasanın kasten zedelenmesi”; 1958 tarih-

⁷ Kalaycıoğlu, *Sempozyum*, s. 180.

⁸ Atar, *Cumhurbaşkanı*, s. 328.

⁹ Soysal, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1997, s.226.

¹⁰ Kerse, Ahmet, *Türkiye'de 1961 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı*, Doktora Tezi, İstanbul 1973, s.129.

¹¹ Konu, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

¹² Maddeye göre, İtalyan Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili suçlarından dolayı sorumlu tutulamaz. Bunun tek istisnası devlete yüksek ihanetidir. Bu durumda Cumhurbaşkanı meclislerin birleşik toplantısında nitelikteki çoğunluğu ile alacakları kararlar suçlandırılabilir. (http://www.servat.unibe.ch/law/icl/it00000_.html Erişim tarihi: 05.12.2009).

¹³ <http://confinder.richmond.edu/confinder.html> (Erişim tarihi: 07.12.2009); aynı yönde Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2.

li Fransız Anayasası'nın¹⁴ 68. maddesinde "*vatana ihanet*" suçlarından ötürü cumhurbaşkanının suçlandırılabilmesi belirtilmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ne İtalyan Anayasası'nda ne Yunan Anayasası'nda ne de Fransız Anayasası'nda ve ilgili ceza yasalarında vatana ihanet kavramı tanımlanmıştır.¹⁵

Belirtmek gerekir ki cumhurbaşkanının görevi dışındaki söz, eylem ve davranışları nedeniyle hem cezai hem de hukuki anlamda sorumluluğu vardır.¹⁶ 1982 Anayasası'nın uygulaması da bu yöndedir.

Parlamente sistemde devlet başkanının sorumsuzluğunun temelinde, devlet başkanının sembolik bir statüde olması yatmaktadır. Kamu hukukundaki "*yetkide ve sorumlulukta paralellik ilkesi*" gereğince, sembolik yetkileri olan bir kişinin sorumsuz olması da doğaldır.¹⁷ Zira sorumsuzluktan amaçlanan devlet başkanını mutlak olarak korumak değildir; yürütme organının başı olan devlet başkanının istikrarını ve devamlılığını sağlamaktır.

Parlamente sistemlerde devlet başkanının göreve geliş şekli önem taşımamaktadır. Seçimle de gelse meclis tarafından da seçilse devlet başkanının siyasi bakımdan sorumsuzluğu kabul edilir. Ayrıca, parlamente sistemde devlet başkanının sorumsuzluğunun kabul edilmesinin nedeni, devlet başkanına dilediği gibi hareket olanağı tanıyarak ona ayrıcalıklı bir statü kazandırmak değil, görevini daha iyi yerine getirebilmesi için ona her türlü tartışmanın ve siyasi partilerin üstünde, tarafsız bir statü kazandırmaktır.¹⁸

Parlamente monarşilerde devlet başkanının sorumsuzluğu mutlakken,¹⁹ parlamente cumhuriyetlerde sorumsuzluk mutlak değildir.²⁰ Kural sorumsuzluk olmakla birlikte, bunun ayrıksısı vatana ihanettir.

¹⁴ <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#IX>
Erişim tarihi: 07.12.2009).

¹⁵ Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2.

¹⁶ Konuyla ilgili öğretilerde farklı görüşler öne sürülmüştür. Görüşler, ayrıntısıyla çalışmanın ilerleyen kısımlarında değerlendirilecektir.

¹⁷ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 14.

¹⁸ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 113.

¹⁹ Şahin, Kemal, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Prof. Dr. Vecdi Aral'a Armağan*, KOUHF, Kocaeli 2001, s. 247.

²⁰ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 133.

Hatta parlamenter sistemin beşiği sayılan İngiltere’de devlet başkanının sorumsuzluğu “*The King can do no wrong*” (Kral Kötülük yapmaz) adlı özdeyişle ifade edilmekte²¹ ve “*Kral kendi eliyle bir adam öldürürse bundan belki başbakan sorumlu olur; fakat başbakanı öldürürse bundan kimse sorumlu olmaz*” diyerek de devlet başkanının mutlak sorumsuzluğu ilkesi dile getirilmektedir.²²

Sorumsuzluğun sonuçlarını kısaca özetlemek yararlı olur. Bunlardan ilki cumhurbaşkanının seçildiği süre içinde vatan hainliği dışında azlolunamaması; ikincisi ise cumhurbaşkanının eylem ve işlemlerinden siyasi sorumluluğun başbakana ve bakanlara ait olmasıdır.²³ Konu, çalışmanın kapsamında ayrıntılı olarak değerlendirildiğinden ayrıntısına burada girmiyoruz.

B. Anayasal Gelişimde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu

Türk Anayasa tarihi açısından devlet başkanının sorumsuzluğu konusu incelenirken, süreci 1876 Tarihli Kanuni Esasi’den (KE) başlatıp 1982 Anayasası’ndaki duruma kadar incelemek gerekmektedir.

1876 tarihli KE’de tüm yetkiler padişah bünyesinde toplanmıştır. Bunun bir sonucu olarak da 1876 KE’de 5. madde ile “Zatı hazreti padişahının nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür” denerek padişahın dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu güçlendirilmektedir.²⁴ Ancak bu madde ile klasik parlamenter sistemin temel unsurlarından olan “*devlet başkanının sorumsuzluğu*” KE’de yer almıştır.²⁵ Hatta bu öyle bir sorumsuzluktur ki padişah anayasaya bağlılık yemini dahi etmemektedir. KE’deki sorumsuzluk, klasik parlamenter sistemdeki sorumsuzluktan farklıdır. Çünkü klasik parlamenter sistemde, devlet başkanının yetkileri sembolikken, KE’de bu yetkiler sınırsızdır ve padişah bütün yetkilerle kuvvetlerin sahibidir.

²¹ Özbudun, Ergun; “*Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu*”, *Türkiye’nin Anayasa Krizi*, (2007-2009), Liberte Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2009, s. 239.

²² Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul 1998, s. 401.

²³ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 136.

²⁴ Parla, Taha, *Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem*, Atila Kitabevi, Ankara 1999, s. 38.

²⁵ Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2008, s. 143.

1909 Kanuni Esasisi'nde ise 1876'ya göre padişahın sorumsuzluğu ise günümüz parlamenter rejimlerine benzer şekilde düzenlenmiştir. Ancak yine de padişahın devletin en yetkili organı olarak sorumsuzluğu ilkesi korunmuştur.²⁶ (1909 KE m. 5)

1921 Anayasası'nda ise devlet başkanının sorumsuzluğuna ilişkin açık bir düzenleme yoktur.²⁷ Bunun en temel nedeni olarak, 1921 Anayasası'nın ruhunu egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasının oluşturması ve egemenliğin sahibi olarak saltanat makamından söz edilmiyor olması nedeniyle padişahlığın kendiliğinden ortadan kalkmaması olarak gösterilebilir.²⁸

1924 Anayasası'nda ise²⁹ cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında sorumluluğu olmadığı esası kabul edilmiştir. Anayasa'nın 39. maddesi gereğince cumhurbaşkanının bütün işlemlerinin ilgili bakan ve başbakan tarafından imzalanması şarttır ve doğacak her türlü hukuki, siyasi, cezai sorumluluk ilgili bakana veya başbakana ait olacaktır. Ancak Anayasa'nın 41. maddesine göre, cumhurbaşkanının vatana ihanet durumunda TBMM'ye karşı sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Ancak 1924 Anayasası'nda cumhurbaşkanı açısından en dikkat çeken konu, cumhurbaşkanının özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen milletvekili dokunulmazlığı ile ilgili hükümlere göre hareket edileceğini belirterek cumhurbaşkanının milletvekili dokunulmazlığından yararlanacağını kabul edilmesidir.

1961 Anayasası da parlamenter sisteme uymuş ve cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında sorumluluğunun olmadığını kabul etmiştir. 98. maddeye göre,³⁰ cumhurbaşkanı göreviyle ilgili suçlardan ötürü sorumlu değildir. Cumhurbaşkanının tüm kararları başbakan ve il-

²⁶ Koçak, Mustafa, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi, Devlet ve Egemenlik*, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s. 180.

²⁷ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 134.

²⁸ Okandan, Recai Galip; *Umumi Amme Hukuku*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1968, s. 346.

²⁹ Batum, Süheyl/ Yüzbaşıoğlu, Necmi, *Anayasa Hukuku'nun Temel Metinleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 12.

³⁰ Batum/Yüzbaşıoğlu, *Temel Metinler*, s. 56.

gili bakanlar tarafından imzalanır ve bunlardan başbakan veya ilgili bakan bizzat sorumludur.

Kişisel suçlarından ötürü ise cumhurbaşkanı her vatandaş gibi hukuki ve cezai sorumluluğa sahiptir.³¹ 1961 Anayasası'nın 99. maddesine göre, "Cumhurbaşkanı TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi ve üye tamsayısının 2/3'ünün kararı ile, Meclislerin birleşik toplantısı üzerine Yüce Divan'a sevk edilir".³²

II. BÖLÜM

A. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu

1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğu 105. maddede düzenlenmiştir. Buna göre; "Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararlarla suçlandırılır."

Bu durumda, cumhurbaşkanının sorumsuzluk hallerini üç temel başlıkta incelemek gerekmektedir. Bunlardan ilki siyasi sorumluluk; ikincisi cezai sorumluluk; üçüncüsü de hukuki sorumluluktur. Cezai ve hukuki sorumluluk hallerini de iki alt başlıkta değerlendirmek ve cumhurbaşkanının görev suçlarıyla ilgili cezai ve hukuki sorumluluğu ile görev suçları dışındaki suçlarındaki cezai ve hukuki sorumluluğunu değerlendirmek gerekmektedir. İnceleme, aşağıda bu tablo esas alınarak yapılmıştır.

³¹ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 48.

³² Batum/Yüzbaşıoğlu, *Temel Metinler*, s. 57.

1. Cumhurbaşkanının Siyasi Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu, 1982 Anayasası'nın 105. maddesi kapsamında değerlendirilmelidir.

Siyasi sorumluluk, cezai ve hukuki sorumluluktan farklı olarak konu itibarıyla sınırlandırılmamış bir sorumluluktur.³³ Parlamenter sistemde cumhurbaşkanı siyasi açıdan sorumluluk taşımadığı için, cumhurbaşkanının görevine parlamento tarafından son verilemez. Ancak parlamento, bazı yollara başvurarak cumhurbaşkanını istifaya zorlayabilir. Örneğin cumhurbaşkanının atadığı hükümetlere parlamento sürekli olarak güvensizlik oyu vererek ya da başbakan veya ilgili bakanların cumhurbaşkanının işlemlerine sürekli olarak imza atmamaları gibi araçlar kullanılarak cumhurbaşkanı istifaya zorlanabilir.³⁴ Ancak bu durumda cumhurbaşkanı istifa etmezse, parlamentonun veya hükümetin yapabileceği bir şey yoktur. Zira bu tür bir zorlama hukuki değil, psikolojik bir zorlamadır.³⁵

Anayasa'nın 105. maddesinden çıkan anlama göre, cumhurbaşkanının görevi sırasında vatana ihanet dışında herhangi bir siyasi sorumluluğu yoktur. Bu sorumluluk da çok sıkı koşullara bağlanmıştır. Bu koşullar yalnızca şeklen değil, özü itibarıyla da sıkı koşullardır. Bir cumhurbaşkanının vatana ihanetten sorumlu tutulması için TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün teklifi ile suçlandırılması, yine TBMM üye tamsayısının 3/4'ünün kararı ile de Yüce Divan'a sevk edilmesi söz konusu olabilir.

Parlamenter sistemde sorumlulukta ve yetkide paralellik ilkesi egemendir. Bu bağlamda, sorumluluğu olmayan birine yetki verilmesi de söz konusu olamaz. Bu nedenle de cumhurbaşkanının kararlarının uygulanabilmesi için, bu kararlardan doğan sorumluluğu üstlenecek birine gereksinim duyulur. Bu sorumluluk da parlamenter sistemde başbakana ve bakanlar kuruluna aittir. Başbakan veya bakanlar kurulu, cumhurbaşkanının kararlarını gerektiğinde imzalar ve doğacak siyasi sorumluluğu üstlenirler. Bakanların bu eylemlerinden ötürü ce-

³³ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 112.

³⁴ Gözler, Kemal, *Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)*, Ekin Kitabevi, Bursa 2000, s. 39-47.

³⁵ Gözler, *Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması*, s. 39-47.

zai sorumluluğu olması için bu eylem nedeniyle ceza kanununun herhangi bir maddesinin ihlal olması gerekir.³⁶ Keza hukuki sorumluluğu doğması için de eylemler nedeniyle bireylerin maddi veya manevi zarar görmesi gerekmektedir.

Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı birtakım işlemleri de bulunmaktadır. Bu işlemlere başbakanın veya ilgili bakanların katılması söz konusu olmadığından, başbakanın ve ilgili bakanların bu kararlarla ilgili sorumluluğu da olmayacaktır. Ayrıca bu kararlardan ötürü Anayasa'nın 105. maddesi gereğince Anayasa Mahkemesi dahil, herhangi bir yargı merciine de başvurulamaz. Bu durumda, cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerden ötürü siyasi sorumluluğunun olmadığı söylenebilecektir.³⁷ Göreviyle ilgili olması nedeniyle, cumhurbaşkanının bu nitelikteki eylemleri suç dahi olsa vatana ihanet sayılmadıkça cumhurbaşkanı hakkında cezai sorumluluğa da gidilemez. Keza, bu işlemlerden ötürü bireyler zarar görmüşlerse cumhurbaşkanlığı veya cumhurbaşkanının şahsı hakkında tazminat istemiyle dava açılması da mümkün olamaz.³⁸ Ancak ilgili bakanlığa karşı dava açılabilir. Çünkü cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylemlerinden doğan zararlardan da sorumluluğu olmadığı kabul edilmektedir.

2. Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu

Cezai sorumluluğun görevle ilgili suçlarda ve görev dışı suçlarda cezai sorumluluk olarak iki ayrı başlıkta değerlendirilmesi gerekir.

a. Kişisel Suçlardan Dolayı Cezai Sorumluluk

Konunun, cumhurbaşkanının seçilmeden önce işlediği kişisel suçlar ve seçildikten sonra işlediği kişisel suçlar olarak iki ayrı başlık altın-

³⁶ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 112.

³⁷ Gözler, bu kuralın adalet fikrine aykırı olduğunu şu sözlerle savunmaktadır. "Bırakınız parlamenter hükümet sisteminin ilkelerini, demokrasinin gereklerini, Cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerin sorumsuzluğunun başbakan ve bakanların sırtına yüklenmesi, düpedüz adalet fikrine aykırıdır." (Gözler, *Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması*, s. 33).

³⁸ Gözler, *Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması*, s. 32.

da incelenmesi gerekmektedir.³⁹ Buna göre, cumhurbaşkanı seçilmeden önceki görevle ilgili ve o görevi sırasında işlenen suçlar bakımından önceki görevin gerektirdiği soruşturma ve kovuşturma yöntemleri uygulanır. Ancak, bakanken veya başbakanken cumhurbaşkanı seçilip de görevinden ayrılan biri hakkında, bakanlığı veya başbakanlığı döneminde işlediği göreviyle ilişkili bir suç varsa, bu suçların soruşturulması TBMM İçtüzüğü'nün 107/1 maddesine göre TBMM üye tamsayısı olan 55 milletvekilinin soruşturma önergesi vermesi üzerine Anayasa'nın 100. maddesindeki yöntem uygulanarak yapılır.⁴⁰

Buna karşın, cumhurbaşkanının seçilmeden önceki kişisel suçlardan ötürü cezai sorumluluğu konusu Anayasa'da açıkça düzenlenmiş değildir. Bu durumda, cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı herkes gibi sorumluluğu olduğunu ve herkes gibi yargılanabileceğini belirtmek gerekir. Çünkü ceza hukukun en temel ilkelerinden birisi "*ceza kanunlarının mecburiliği ilkesi*"dir. Bunun bir nedeni de cumhurbaşkanının milletvekilleri gibi dokunulmazlığının bulunmamasıdır.

Nitekim 105. madde cumhurbaşkanının görev suçlarından doğan sorumluluğunu düzenlemekte ve vatana ihanet hali dışında cumhurbaşkanının bu tür suçlardan sorumlu olmadığını belirtmektedir. Öyleyse, bunun karşıt anlamından cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olduğu anlaşılır.⁴¹

Yargılama mercii de özel bir merci değildir. Suçun niteliğine göre genel mahkemelerde (sulh-asliye-ağır ceza) yargılanabilir.⁴² Hatta kanaatimizce tutuklanabilir; tutulabilir ve sorguya da çekilebilir. Çünkü cumhurbaşkanının sanık olarak nasıl yargılanacağına ilişkin CMK'da ya da ilgili diğer mevzuatta özel bir düzenleme yoktur. Bu durumda, cumhurbaşkanı için de genel kuralların uygulanması gerekir. CMK'daki özel düzenleme, cumhurbaşkanının tanık olarak dinlenmesine ilişkindir ve CMK m. 43/4 ile CMK m. 47/4'te yer almaktadır. CMK m. 43/4'e göre, cumhurbaşkanı kendi takdiri ile tanıklıktan çe-

³⁹ Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2.

⁴⁰ Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2.

⁴¹ Gören, Zafer, *Anayasa ve Sorumluluk*, Dokuz Eylül Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 58, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 1995, s. 58.

⁴² Parla, *Cumhurbaşkanı*, s. 62.

kilebilir; tanıklık yapmak istemesi halinde ise beyanı konutunda alınabilir veya beyanını yazıyla bildirebilir. Bu durumda, Cumhurbaşkanı hakkında, tanıklık etmek istememesi durumunda CMK m. 44/1'deki tanığın zorla getirilmesine ilişkin düzenlemenin de uygulama alanı olmadığı söylenebilecektir. Bir başka deyişle, tanıklıktan çekinen Cumhurbaşkanı hakkında zorla getirme kararı verilemez. Keza CMK m. 47/4 gereğince, devlet sırrı niteliğindeki bilgilere ilişkin tanıklıkta da Cumhurbaşkanı sırrın niteliğini ve mahkemeye bildirilmesi hususunu kendisi takdir edecektir.

1961 Anayasası döneminde, Yargıtay, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD'den beraberinde getirdiği silah ve mermileri gümrüksüz yurda sokma eyleminde suçun sabit olduğuna karar vermiştir.⁴³ Bu karar da cumhurbaşkanının herkes gibi yargılanabileceğini ve mahkum edilebileceğini ortaya koyması bakımından çarpıcıdır.

Ancak öğretilerde bir görüş,⁴⁴ cumhurbaşkanının kişisel bir suç işlemesi durumunda, cumhurbaşkanı hakkında genel hükümlerin uygulanmasının cumhurbaşkanı saygınlığı ve konumu nedeniyle sakıncalı olduğunu; örneğin cumhurbaşkanının tutuklanması durumunda bunun sonucunun devletin başsız kalması anlamına geleceğini öne sürmektedir. Oysa kamu hukukunun temel ilkelerinden biri devletin sürekliliği ilkesidir. Bu durumda, cumhurbaşkanı tutuklansa dahi Anayasa'nın 106. maddesi işletilir ve cumhurbaşkanına tutukluluk halinin sonuçlanmasına kadar TBMM Başkanı vekalet eder.

Benzer yöndeki bir başka görüş ise⁴⁵ cumhurbaşkanının herkes gibi yargılanmasının doğru olmadığını, diğer yandan cumhurbaşkanını Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'nin yargılamasının da doğru olmayacağını; çünkü Anayasa Mahkemesi'nin bütün üyelerinin cumhurbaşkanı tarafından atandığını, bu durumda da mahkemenin cumhurbaşkanına karşı tarafsız bir yargılama yapabilmesinin pek mümkün olmadığını, çözümün Yargıtay ve Danıştay büyük kurulla-

⁴³ 5. CD'nin 04.10.1962 tarih ve 3607/3348 sayılı kararı (aktaran Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 117).

⁴⁴ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 117.

⁴⁵ Alacakaptan, Uğur, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, Bildiriler*; 9-13 Ocak 2001, s. 505.

rından oluşan özel bir mahkeme kurmaktan geçtiğini, bu yönde de Anayasa'da gereken değişikliğin yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Diğer bir görüş ise,⁴⁶ cumhurbaşkanının vekili olan TBMM Başkanı'nun kişisel suçları nedeniyle dokunulmazlıktan yararlanabileceken, asil olan cumhurbaşkanına böyle bir hak tanınmamasının hukuki bir çelişki olduğunu; vekilde olan bir yetkinin asilde evleviyetle bulunacağını savunmaktadır.⁴⁷

Bu görüşlere, yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle katılmıyoruz. Çünkü mevcut hukuki düzenleme bu görüşleri benimsemeye engeldir. Ancak, olması gereken hukuk açısından ikinci görüşü daha doğru buluyoruz. Bu yönde Anayasa'da gerekli değişikliğin yapılması gerektiği kanısındayız.

Diğer yandan, cumhurbaşkanı hakkında nasıl bir usul izleneceği ne Anayasa'nın 105. maddesinde ne de CMK'da düzenlenmiştir. Bu durumda, cumhurbaşkanının tutuklanmasının da CMK m. 100 ve 101'deki kurallara göre yapılması gerekmektedir. Anayasa veya yasa koyucu aksi bir istenç içerisinde olsaydı bu istencini Anayasa'da veya CMK'da belirtirdi. Nitekim 1924 Anayasası'nda, 41. maddede, Anayasa koyucu "*Cumhurbaşkanı'nın özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse Anayasa'nın milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17. maddesi hükümlerine uyulur.*" diyerek, kişisel suçları bakımından da cumhurbaşkanına dokunulmazlık vermiştir. Oysa buna benzer bir düzenlemeye ne 1961 ne de 1982 Anayasalarında rastlanmaktadır.

Bir görüşe göre,⁴⁸ 1982 Anayasası'nın Geçici 2. maddesi ile Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüşen eski Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin dokunulmazlığı bulunmasına rağmen, bu Konsey'in başı olan Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in dokunulmazlığı olmadığını savunmak ilkokul öğrencilerinin bile mantığını isyan ettirecek bir yakla-

⁴⁶ Aktaş, Kadir, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", *TBBB*, Sayı 84; Eylül-Ekim 2009, s. 271.

⁴⁷ Tanilli, Server; *Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukunda Giriş*, 2.Bası, Say Kitap Pazarlama, İstanbul, s. 349, dipnot 4

⁴⁸ Özbudun, *Anayasa Krizi*, s. 240.

şımdır. Durum böyle olunca, cumhurbaşkanı hakkında da milletvekili dokunulmazlığına ilişkin kuralların uygulanması gerekir.⁴⁹

Kanımızca, 1982 Anayasası'nın 105. maddesine 1924 Anayasası'nın 41. maddesindeki benzer bir fıkra eklenmesi⁵⁰ bu konudaki tartışmaları önlemek ve cumhurbaşkanlığı makamının art niyetli ceza kovuşturmaları ile yıpratılmasını önlemek bakımından yerinde olacaktır.⁵¹

b. Görevle İlgili Suçlardan Dolayı Cezai Sorumluluk

Kural olarak, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından ötürü cezai sorumluluğu yoktur. Bu kuralın tek ayrıkması cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırılmasıdır. Bu bağlamda, vatana ihanet kavramını incelerken yaptığımız açıklamaları burada yinelemiyoruz. Ancak şunu belirtmekte yarar görmekteyiz ki vatana ihanetten doğan sorumluluk bir yönüyle siyasi diğer yönüyle de cezai sorumluluk olarak nitelendirilebilir.

1. Vatana İhanet Kavramı

1.1. Tanım, Tarihi Gelişim ve Karşılaştırmalı Hukuktaki Durum

Vatana ihanet kavramı, kaynağını Germen hukukunda bulmaktadır. Germen hukukunda toplum üyelerinin topluma sadakatle bağlı olmaları gerektiği kabul edilmiş ve bu gereğe aykırılık "*hiyanet*" olarak kabul edilmiştir.⁵²

⁴⁹ Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 1998, s. 290.

⁵⁰ Türkiye Barolar Birliği 2007 yılı Anayasa Önerisi'nin 119. maddesinde, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlardan ötürü sorumlu olmadığı, bunun tek ayrıkmasının vatana ihanet olduğu belirtilmiş; maddenin son fıkrasında ise "Bunun dışında, Cumhurbaşkanının suç oluşturan bir fiilden sorumlu tutulması, görev süresi sonuna ertelenir. Bu süre içinde zamanaşımı işlemez." denerek Cumhurbaşkanının saygınlığına ve konumuna yakışan bir düzenleme önerilmiştir. Buna benzer bir düzenlemenin Anayasa'nın 105. maddesine konması gerekir. (*TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, Geliştirilmiş Gereçeli Yeni Metin, 2. Baskı, Kasım 2007, s. 223).

⁵¹ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 117; aynı yönde Özbudun, *Anayasa Krizi*, s. 241.

⁵² Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 156.

Vatana ihanet, vatan hainliği ya da hıyanet-i vataniye (İng.: *high treason*; Fr.: *haute trahison*, Alm.: *Hochverrat*), meşru egemenlik organını devirmeye veya otoritesini yıkmaya, bağlı olduğu devlete karşı savaşmaya veya düşmanla işbirliği etmeye yönelik eylemleri kapsayan suç türü olarak tanımlanabilir.⁵³ Bir başka kaynak ise vatana ihaneti "*Devletin varlığını ve bölünmez bütünlüğünü tehlikeye düşürme faaliyetleri*" olarak tanımlamaktadır.⁵⁴ Vatana ihanet, bir görüşe göre ceza hukuku kavramı olmaktan çok, siyasal bir kavramdır.⁵⁵ Oysa, kanaatimizce vatana ihanetin hem ceza hukuku bağlamında anlamı vardır; hem de bu kavram siyasi bir kavramdır. Ancak cezai yönü daha ağır basmaktadır.

Tarih boyunca birçok hukuk sisteminde vatana ihanet, tüm suçların en büyüğü olarak değerlendirilmiş ve en şiddetli biçimlerde cezalandırılmıştır. Örneğin İngiltere'de⁵⁶ vatana ihanet suçu 1351 tarihli *Treason Act* ile tanımlanmıştır. Bu yasaya göre hükümdarı veya eşini veya büyük oğlunu öldürmeye teşebbüs veya hükümdarın eşine veya büyük kızına tecavüz, hükümdara karşı savaş açmak veya hükümdarın düşmanlarına fiilen yardımcı olmak *high treason* suçunu oluşturur. Bu yasa kapsamında en son 1946'da II. Dünya Savaşı'nda Alman propaganda servisinde çalışan İngiliz vatandaşı William Joyce yargılanmış ve idam edilmiştir.

ABD Anayasası'nın 3. maddesinde devlet başkanının vatana ihanetten sorumluluğu belirtilmiş ve bu fiilin içeriği de "*Birleşik Devletler'e karşı ihanet, ancak onlara savaş açmak ya da onların (Birleşik Devletler'in) düşmanlarına yardım ve yataklık etmek suretiyle düşmanlarının tarafında yer almaktır. Aynı açık olay üzerine iki kişinin tanıklığı veya mahkeme huzurunda yapılan bir itiraf olmaksızın hiç kimse vatana ihanet suçundan mahkum edilemez.*" denerek bu fiil tanımlanmıştır.⁵⁷ Bu durumda ABD'de vatana ihanet ancak ABD'ye savaş açmak veya ABD'nin düşmanla-

⁵³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatana_ihanet (Erişim tarihi: 04.12.2009).

⁵⁴ Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Genişletilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1992, s. 957.

⁵⁵ Gözübüyük, A. Şeref, *Anayasa Hukuku*, 7. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s. 229.

⁵⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatana_ihanet (Erişim tarihi: 04.12.2009).

⁵⁷ Şahin, *Vecdi Aral'a Armağan*, s. 248.

rına yardım etmekle sınırlandırılmıştır. Suçun kendisi ve cezası US Code 18/2381 maddesinde tanımlanmıştır.⁵⁸ ABD tarihi boyunca vatana ihanetten toplam 40 dolayında federal dava açılmış ve hemen hiç mahkûmiyet kararı alınmamıştır. 1952'den bu yana kullanılmayan vatana ihanet yasası 54 yıl aradan sonra ilk kez 2006'da El Kaide üyesi olmakla suçlanan bir kişiye karşı kullanılmış, fakat yargılama gerçekleşmemiştir.

Fransız hukukunda⁵⁹ uzun süreden beri kullanımdan kalkmış olan *haute trahison* (vatana ihanet) suçu sadece 1875 tarihli Yüce Divan (*Haute Cour de Justice*) Yasası'nda, devlet başkanı veya bakanların vatana ihanetle suçlanması halinde izlenecek yöntem bağlamında korunmuştu. Bu yasa da 27 Şubat 2007'de yürürlükten kaldırıldı.

Alman Ceza Kanunu'nun 81-83. maddeleri *Hochverrat* (vatana ihanet) suçunu düzenler. Bu maddelere göre, "Zor kullanarak Federal Alman Cumhuriyetini yıkmaya veya anayasa ile kurulu düzeni bozmaya teşebbüs etmek" vatana ihanet suçunu oluşturur ve fail, 10 yıldan müebbet hapse kadar değişen hapis cezasıyla cezalandırılır.⁶⁰ Alman Anayasası'nda vatana ihanetten "anayasanın veya diğer bir yasanın kasten ihlali" anlaşılmaktadır.⁶¹

1.2. Hangi Suçlar Vatana İhanet Sayılır?

Hangi suçların vatana ihanet olarak belirlenmesi gerektiği yönünde dünya üzerinde belli başlı üç sistemin varlığı kabul edilmektedir.⁶² Bu sistemlerden ilki monarşik sistemlerde devlet başkanına karşı işlenen suçların vatana ihanet sayıldığı sistemdir. Bu sisteme göre kral iç hukuk bakımından vatana ihanet edemez. Sisteme Belçika ve İngiltere örnek gösterilebilir.⁶³

⁵⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatana_ihanet (Erişim tarihi: 04.12.2009).

⁵⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatana_ihanet (Erişim tarihi: 04.12.2009).

⁶⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatana_ihanet (Erişim tarihi: 04.12.2009).

⁶¹ Şahin, *Vecdi Aral'a Armağan*, s. 249.

⁶² Sistemler hakkındaki özet bilgi *Kerse*'den alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kerse, Cumhurbaşkanlığı*, s. 156-160.

⁶³ Parla, *Cumhurbaşkanlığı*, s. 63.

İkinci sistem ise, vatana ihanet suçlarını belirli suç tipi olarak kabul eden sistemdir.⁶⁴ Bu sistemlerde, vatana ihanet, kanunun bu isim altında kabul ettiği birtakım belirli suçlara verilen ortak ad olarak tanımlanabilir. Kanun, bu sistemde, hangi suçların vatana ihanet oluşturduğunu açıkça belirtmektedir. Sistem, kanunilik ilkesi açısından en doğru sistemdir. Bu sisteme örnek olarak Alman ve İsviçre Ceza Kanunu gösterilebilir.

Üçüncü sistemde ise vatana ihanet kavramı bir tipikliği ifade etmez, bir başka anlatımla, bazı ülkelerde vatana ihanet suçu adı altında ayrı düzenlemelere rastlanmaz.⁶⁵ Bu sisteme örnek olarak İtalyan ve Türk sistemleri verilebilir.

1.3. Türk Hukukunda Vatana İhanet Kavramı

Türk hukukunda vatana ihanet kavramı, ne Anayasa'da ne de TCK'da tanımlanmıştır. Ancak bu kavrama ilk kez 29.4.1336 (1920) tarih ve 2 sayılı "*İhaneti Vataniye Kanunu*"nda rastlanmaktadır. Bu Kanun'un 1. maddesi, belirli suçları işleyen kimselerin vatan haini sayılacaklarını göstermiş ve bu fiillerin yaptırımlarını düzenlemişti.⁶⁶

Vatana ihanetten bahseden diğer bir kanun ise 1632 sayılı 22.5.1930 tarihli (15.06.1930 tarih ve 1520 sayılı *Resmi Gazete*) Askeri Ceza Kanunu'dur.⁶⁷ Bu Kanun'un 3. babının 1. faslında 54-60 maddeleri arasında asker kişilerin işleyebilecekleri değişik suçlar ortak bir isim olan "*hıyanet*" başlığı altında toplanmıştır. Ancak, 54. maddede; 765 sayılı TCK'nın 125-145. maddelerinin (Bu maddeler, TCK'nın 4. Kısımında yer alan "*Millete ve Devlete Karşı Suçlar ve Son Hükümler*" başlıklı suçların 3, 4, 5, 6 ve 7. bölümlerinde yer alan suçlardır. Bu suçlar, suçun niteliğine göre 5237 sayılı TCK'nın 300-339 arasındaki maddelerine karşılık gelmektedir. Bu suçlar "*Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar*"; "*Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar*"; "*Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar*"; "*Milli Savun-*

⁶⁴ Parla, *Cumhurbaşkanı*, s. 63.

⁶⁵ Parla, *Cumhurbaşkanı*, s. 63.

⁶⁶ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 161.

⁶⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.1632&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=askeri%20ceza> (Erişim tarihi: 04.12.2009) .

maya Karşı Suçlar”, “*Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk*” bölümleri altında toplanmıştır.) vatan aleyhinde cürüm işleyen asker şahıslar hakkında uygulanacağı belirtilmiştir. Bu Kanun’da da vatana ihanet kavramı tanımlanmış değildir.

Bir başka kanun ise 6.7.1960 tarih ve 15 sayılı Kanun’dur.⁶⁸ Bu Kanun, asıl olarak 765 sayılı TCK’nın 146. maddesini düzenleyen bir Kanun’dur. Bu Kanun’la 765 sayılı TCK’nın 56. maddesi de yürürlükten kaldırılmış ve 125-133; 141, 142,146, 149, 150, 163. maddeleri de bu Kanun kapsamında “*vatana ihanet suçu*” olarak kabul edilmiştir. Ancak bu Kanun’da da vatana ihanet kavramı açıkça tanımlanmamıştır.

Durum böyle olunca, cumhurbaşkanının vatana ihanetten suçlandırılması söz konusu olduğunda neyin vatana ihanet sayılacağı da öğretilmiş tartışılmıştır.⁶⁹ Bu konudaki ilk görüş, Türk vatanının bütünlüğüne karşı işlenen fiillerin vatana ihanet olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüştür. Görüşü, Dönmezer / Erman savunmuş⁷⁰ ve “*Hiyaneti Vataniye*” Kanunu’nun hukuken geçerli olduğunu, hangi fiilin vatana ihanet sayılacağına da bu Kanun’a göre belirlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak, bu Kanun 12 Nisan 1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nun kabul edilmesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Dolayısıyla, kanımızca bu görüşün hukuki dayanağı da kalmamıştır.

İkinci görüş ise 15 sayılı Kanunu esas alan görüştür. Bu görüşü Erem savunmuştur.⁷¹ Erem’e göre, bu suçları ayıran nitelik, “*vatana ihanet saiki*”dir. Bu Kanun da yürürlükte değildir. Şu halde, bu görüşü de hukuken geçerli sayma olanağı yoktur.

Diğer bir görüşe göre ise⁷² cumhurbaşkanı Hiyaneti Vataniye Kanunu’ndaki birçok suçu işleyemez. Bu durumda, cumhurbaşkanı

⁶⁸ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 161. Kanun artık yürürlükte değildir.

⁶⁹ Tartışmalar ve görüşler hakkındaki özet bilgi Kerse’den alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 163-169.

⁷⁰ Dönmezer, Sulhi/ Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt 1, Dokuzuncu Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 242.*

⁷¹ Erem, Faruk, *Türk Ceza Hukuku, Cilt 2, Ankara 1962, s. 4-5’ten aktaran Kerse, Cumhurbaşkanı, s. 164.*

⁷² Parla, *Cumhurbaşkanı, s. 64.*

Anayasa'ya bağlılık yemini ettiği için, bu yemine aykırı davranması durumunda vatana ihanet gerçekleşmiş sayılacaktır.

Yassıada duruşmaları sırasında sanıklar ve müdafileri tarafından Askeri Ceza Kanunu'nun "*vatana hıyanet*" hallerini belirlediği, buna göre ancak bu Kanun'un "*hıyanet*" başlığını taşıyan bölümünde yer alan ve devletin dış güvenliğini ilgilendiren fiillerin vatana ihanet sayılacağı görüşü öne sürülmüştür.⁷³

Kerse,⁷⁴ vatan ihanet kavramının ne Askeri Ceza Kanunu, ne 15 sayılı Kanun ne de Hıyaneti Vataniye Kanunu'nda belirtilen eylemlerle sınırlı olduğunu; hangi fiillerin vatana ihanet sayılacağını her somut olayda TBMM tarafından takdir edilmesi gerektiğini; olaya özgü karar verildiğinden, vatana ihanet kavramının mevzuatta tanımlanmamış olmasının bir eksiklik sayılamayacağını savunmaktadır. Yazar, TBMM'nin vatana ihanet ithamında bulunurken tamamen bağımsız olmadığına değinmekte; tamamen bağımsız olması durumunda cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun anlamsızlaşacağını; TBMM'nin ithamdaki sınırının cumhurbaşkanının sadakat borcu olması gerektiğini, bunun da devletin milletiyle bölünmez bütünlüğünden siyasal iktidarın demokratik temsilinden ibaret olduğunu; bunların dışındaki bir eylemin cumhurbaşkanının sorumluluğunu gerektirmeyeceğini savunmaktadır.

Bir başka görüş ise,⁷⁵ Anayasa'da açıkça bir düzenleme olmadığı için vatana ihanetin sınırının yasayla çizilmesinin de mümkün olmadığını, zira yasayla bu sınırın belirlenmesi durumunda Anayasa'ya göre daha kolay kabul edilebilen (adi çoğunluk) bir düzenleme ile cumhurbaşkanının suçlandırılmasının önünün açılacağını, Meclis'in 3/4'ünün ise bu belirlemeyle bağlı kalacağını belirterek konunun yasayla düzenlenmesinin doğru olmadığını savunmaktadır. Bu durumda, mevcut düzenlemenin korunması ve TBMM'ye neyin vatana ihanet sayılacağına ilişkin yetki verilmesi gerekecektir.

⁷³ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 165.

⁷⁴ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 168.

⁷⁵ Şahin, *Vecdi Aral'a Armağan*, s. 251.

Şu halde, vatana ihanet kavramı konusunda, ceza hukuku anlamında bir belirsizlik olduğu söylenebilir.⁷⁶ 1924 ve 1961 Anayasası'nda da vatana ihanet kavramı tanımlanmış değildir. Ancak cumhurbaşkanının vatana ihanetten suçlandırılabilmesi ve Yüce Divan'da yargılabileceği her üç Anayasa'da da düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'nın 38. maddesinde düzenlenen ve ceza hukukunun temel ilkelerinden olan "*suçta ve cezada kanunilik*" (kanunsuz suç ve ceza olmaz) ilkesi karşısında, ceza yasalarında vatana ihanet kavramının tanımlanmamış olması bir eksiklik sayılabilir mi?

Bir görüşe göre,⁷⁷ ülkenin kanunlarında vatana ihanet suçu düzenlenmemiş olsa bile meclisin cumhurbaşkanını vatana ihanetle suçlandırması Anayasa tarafından meclise verilmiş bir yetki olduğuna göre, vatana ihanet kavramının ceza yasalarında düzenlenmemiş olması bir eksiklik sayılamaz. Zira Anayasa'nın 105. maddesi gereğince TBMM suç ve cezaların kanuniliği ilkesine rağmen, cumhurbaşkanının fiilini vatana ihanet olarak vasıflandırabilir. Bu vasıflandırma, olayla sınırlı bir vasıflandırmadır. TBMM, yalnızca fiili vatana ihanet olarak nitelendirir; bu konudaki son sözü Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi söyleyeceğinden, fiilin gerçekten vatana ihanet olup olmadığını da Yüce Divan belirleyecektir.

Bir başka görüş ise⁷⁸ ceza yasalarında vatana ihanet suçuna ilişkin bir düzenleme olmadıkça cumhurbaşkanlarının vatana ihanetten ötürü sorumlu tutulamayacaklarını, yargılama makamlarının vatana ihanetle suçlandırılan cumhurbaşkanı hakkında beraat kararı vermesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer yandan, 10 Kasım 1983 tarih ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 35. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla çalışırken yürürlükteki kanunlara göre yargılama yapacaktır. Dolayısıyla, Yüce Divan'da cumhurbaşkanının mahkum edilebilmesi için yürürlükteki bir kanun tarafından tanımlanan "*vatana ihanet*" suçunu işlemesi gerekir. Oysa Türk hukukunda, mevzuatın hiç-

⁷⁶ Özbudun, *Anayasa Krizi*, s. 241.

⁷⁷ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 119,120; aynı yönde Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 168.

⁷⁸ Gözler, Kemal, *Devlet Başkanları, (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi)*, Ekin Kitabevi, Bursa 2001, s. 106.

bir yerinde vatana ihanet suçu tanımlanmış değildir. Bu nedenle, Yüce Divan, cumhurbaşkanı hakkında beraat kararı vermek zorundadır.⁷⁹

Diğer bir görüş ise,⁸⁰ TBMM İctüzüğü'nde 16.5.1996 tarihinde yapılan değişiklikle getirilen 114/son maddesi uyarınca, Anayasa'nın 105. maddesine göre, görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı suçlandırılmasını isteyen önergede ve Yüce Divan'a sevk kararında, hangi ceza hükmüne dayandırıldığı ve suçlandırılması istenen veya suçlanan cumhurbaşkanınca işlendiği ileri sürülen suçun, hangi gerekçeyle vatana ihanet sayılması gerektiği belirtileceği için suçların kanuniliği ilkesi de bu şekilde sağlanmış olacağını savunmaktadır.

Kanaatimizce, ikinci görüş, ceza hukukunun temel ilkesi olan "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesi ile daha bağdaşık olduğu için daha doğru ve ceza hukukunun mantığına daha yakın bir görüştür; bu nedenle de benimsenmelidir. Yani, kanunlarda neyin vatana ihanet sayılacağı belirtilmediğine göre cumhurbaşkanının beraat etmesi gerekir. Tartışmaları sonlandırmak adına, TCK'daki hangi maddelerin vatana ihanet sayılacağı Anayasa'nın 105. maddesine ek bir fıkra konarak belirlenmelidir.^{81, 82}

Cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırılması üzerine cumhurbaşkanı yargılanır. Bu, cumhurbaşkanı açısından bir kovuşturma şartıdır.⁸³ Bu durumda, baskın görüşe göre⁸⁴ cumhurbaşkanlığı maka-

⁷⁹ Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, Eylül 2009, s. 439.

⁸⁰ Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2; aynı yönde Şahin, *Vecdi Aral'a Armağan*, s. 255.

⁸¹ Sözelimi Anayasa'nın 105. maddesine şöyle bir fıkra eklenebilir: "Türk Ceza Kanunu'nun Dördüncü Kısımının Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerindeki suçlar, unsurları oluştuğunda Cumhurbaşkanını bakımından vatana ihanet olarak kabul edilebilir".

⁸² Aynı yönde Özbudun, *Anayasa Krizi*, s. 241

⁸³ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 172

⁸⁴ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 120, Dönmezer / Erman, *Ceza Genel*, s. 224; Teziç, *Anayasa Hukuku*, s. 403-404; Tanör, Bülent / Yüzbaşıoğlu, Necmi, *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, YKY, İstanbul 2002, s. 316; Alacakaptan, Uğur, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*, s. 504; Yayla, Yıldızhan, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*, s. 497; Gören, *Anayasa ve Sorumluluk*, s. 63; Özbudun, *Anayasa Hukuku*, s. 291

mında bir boşalma olur ve Anayasa'nın 106. maddesi gereğince, yenisi seçilinceye kadar bu makama TBMM Başkanı vekillik eder.

Bir görüşe göre,⁸⁵ Anayasa'nın 113. maddesi uyarınca Yüce Divan'a gönderilen bir bakanın bakanlığının düşeceği, başbakanın Yüce Divan'a sevki durumunda ise hükümetin istifa etmiş sayılacağı kabul edilmişken, vatana ihanet gibi bir suçla ve TBMM üye tamsayısının 3/4'ü tarafından itham edilen ve Yüce Divan'da yargılanan bir kişinin o makamda kalması düşünülemez.

Kanaatimizce, böyle bir durumda cumhurbaşkanı henüz ithamla karşı karşıyadır. Yargılanmış değildir. Yüce Divan'a sanık sıfatıyla çıkacak ve kendisini savunacaktır. Yargılamanın sonucunda beraat etmesi de olasılık dahilindedir. Beraat etmesi durumunda, cumhurbaşkanının vatana ihanet suçunu işlemediği kesinleşmiş yargı kararı ile tescillenmiş olacaktır. Bu durumda, görev süresi de sona ermemişse, cumhurbaşkanının yeniden görevine dönmesinde herhangi bir hukuki engel yoktur.⁸⁶ Kaldı ki cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesiyle görevinin sona ereceğine dair Anayasa'da da bir açıklık yoktur.⁸⁷ Bu durumda da bakanlara ve başbakana ilişkin 113. maddenin de kıyasen uygulanması mümkün değildir.

Diğer yandan, Anayasa'da cumhurbaşkanının görevinin hangi hallerde sona ereceği de 106. maddede belirtilmiştir. Bu nedenler geçici ve kalıcı nedenler olarak sınıflandırılmış ve hastalık, yurt dışına çıkma gibi (tutuklanma da bu grupta değerlendirilebilir) geçici nedenler; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple cumhurbaşkanlığı makamının boşalması (istifa olabilir) da kalıcı nedenler olarak belirtilmiştir.

⁸⁵ Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2

⁸⁶ Aynı yönde Parla, *Cumhurbaşkanı*, s. 62

⁸⁷ Oysa TBB 2007 Anayasa Tasarısı'nın 119. maddesinde Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanının görevinin kendiliğinden sona ereceğine dair düzenleme vardır. Düzenleme şöyledir: "*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin önerisi üzerine üçte ikisinin oyu ile Yüce Divan'da yargılanmasına karar verildiğinde, Cumhurbaşkanlığı sıfatı ve görevi sona erer.*" (TBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi 2007, s. 223). Aynı yöndeki bir ifade Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 2000 Yılı Anayasa Önerisi'nin 105/A maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: "*Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer.*" (TOBB Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi, Anayasa 2000, Nisan 2000, TOBB, Ankara, s. 83)

Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesinin görevin sonlanması anlamına geldiğine yönelik açık bir düzenleme burada yoktur.

Çözüm, 105. maddeye bu duruma ilişkin açık bir düzenleme koymaktan ve Anayasa Mahkemesi'ne, cumhurbaşkanı görevinden çekilmezse yargılama sonuçlanan kadar cumhurbaşkanının görevine geçici bir tedbir olarak son verme yetkisi koymaktan geçmektedir.⁸⁸

Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesini de aynı tutuklanması gibi düşünmek ve geçici olarak görevini yapamaz hale geldiğini kabul etmek gerekir. Bu durumda, Anayasa'nın 106. maddesi gereğince yargılama sonuna kadar TBMM Başkanı cumhurbaşkanına vekillik eder. Ancak, yargılama sonunda Yüce Divan beraat kararı verirse, görev süresinin sona ermemiş olması şartıyla cumhurbaşkanı yeniden görevine dönmelidir. Aksine bir yorum hem Anayasa'nın 106. maddesinde belirtilen görevin sona ermesi nedenleriyle bağdaşmaz hem de "suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz." şeklinde Anayasa'nın 38/4 maddesi ile AİHS'nin 6/2 ile güvencelenen temel ceza ilkesi olan "masumiyet karinesi" ile de bağdaşmaz.

Diğer yandan, cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesi ile görev süresinin sona ereceğinin kabulü halinde, parlamentonun 3/4'lük çoğunluğunu elinde bulunduran bir siyasi oluşum, salt siyasi nedenlerle (sözgelimi icraatlarına engel olan ve yasaları sürekli veto eden veya Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açan; politikası ile uyumsuz) cumhurbaşkanını vatana ihanetle suçlandırıp Yüce Divan'a sevk ederek görevinin sona ermesini sağlayabilir. Türkiye'deki sağlıklı seçim sistemi ve % 10'luk seçim barajı nedeniyle kuramsal olarak TBMM'ye yalnızca bir siyasi partinin girebilmesi de mümkündür.⁸⁹ Böyle bir durumda, bahsettiğimiz sakıncanın önemi daha net ortaya çıkmaktadır.

Anayasa'nın 83/5 maddesinde düzenlenen milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin görüşmelerde grup kararı alınmayacağı ve oylamanın gizli olduğu yönündeki güvencelerin cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırılması hallerinde de uygulanması mümkün değildir. Zira cumhurbaşkanının vatana ihanetten sorum-

⁸⁸ Aynı yönde Kanadoğlu, *Cumhurbaşkanı*, s. 2.

⁸⁹ Kalaycıoğlu, *Sempozyum*, s. 184.

luluğunu düzenleyen 105. maddede, bu yöndeki kararın gizlilikle alınacağından veya bu konuda parti gruplarında karar alınamayacağına yönelik bir düzenleme mevcut değildir. Durum böyle olunca, cumhurbaşkanının milletvekillerine tanınan söz konusu güvencelerden yararlanabilmesi de mümkün görünmemektedir. Bunun ciddi bir eksiklik olduğunu düşünüyoruz. Çözüm, 105. maddeye de 83/5 benzeri bir fıkra eklemekten geçmektedir. Cumhurbaşkanının milletvekili kadar korumaya sahip olmaması ne cumhurbaşkanlığı sıfatıyla ne de cumhurbaşkanının saygınlığıyla bağdaşır.

Diğer yandan, milletvekiline Anayasa'nın 85. maddesi gereğince, milletvekilliğinin düşmesi veya dokunulmazlığının kaldırılması kararına karşı 7 gün içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne itiraz olanağı tanınmış⁹⁰ olmasına rağmen,⁹¹ vatana ihanet gibi çok ciddi bir isnatla karşılaşılan cumhurbaşkanına Yüce Divan'a sevk kararına karşı itiraz hakkının tanınmaması da cumhurbaşkanının saygınlığı ile bağdaşmadığı gibi, AİHS'in 6. maddesi ile Anayasa'nın 2. maddesinde düzenlenen "hukuk devleti" ve 36. maddelerinde güvencelenen "adil yargılanma hakkı" ile de bağdaşmaz. Unutulmamalıdır ki cumhurbaşkanı Yüce Divan'da vatana ihanet suçlaması ile yargılanırken "sanık" sıfatını taşıyacaktır ve bir sanığa tanınan haklardan yararlanacaktır. Sanığa CMK m. 176/1 gereğince iddianame çağrı kağıdı ile birlikte tebliğ edilir ve CMK m. 176/4 gereğince iddianamenin tebliği ile duruşma günü arasında en az 7 gün süre olmalıdır. Bundan amaçlanan, sanığın hakkındaki isnada karşı ilk oturuma kadar savunmasını yapması ve kanıtlarını sunmasıdır. Hatta sanığın savcılık aşamasında da savcıdan delil toplanmasını isteme ve belgelere karşı yazılı veya sözlü savunmasını yapma hakkı da vardır.

Şu halde, "iddianame" gibi düşünülebilecek⁹² ve iddianame yerine geçecek olan belge olan TBMM'nin Yüce Divan'a sevk kararına kar-

⁹⁰ Geniş bilgi için Keskinsoy, Ömer, *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara 2008, s. 88 vd.

⁹¹ Avrupa Konseyi üyesi devletler arasında bu hakkı tanıyan tek ülke Türkiye'dir. (Özbudun, Ergun, "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları", *TBB*, Temmuz-Ağustos 2005, Sayı: 59, s. 113).

⁹² Şahin ise bu belgenin iddianameden farklı olduğu kanısındadır. Yazara göre bu karar sui generis (kendine özgü) bir belge niteliğindedir. (Şahin, *Vecdi Aral'a Armağan*, s. 258).

şı da sanık sıfatıyla yargılanacak olan cumhurbaşkanına da bu karara karşı itiraz olanağı tanımak gerekir.⁹³

Denilebilir ki cumhurbaşkanı zaten Yüce Divan'da yargılanacak ve savunmasını orada yapacaktır. Şu halde, TBMM'nin suçlandırma kararına karşı itiraz olanağı tanınmasının gereği yoktur. O halde şu sorunun da yanıtlanması gerekir. Bir milletvekili de hakkındaki iddialar nedeniyle dokunulmazlığı kaldırıldığında yargılanacaktır. Ona neden Anayasa'nın 85. maddesi gereğince TBMM'nin dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı itiraz olanağı tanınmaktadır?

Sorunun çözümü Anayasa'nın 105. maddesine 83. maddeye benzer bir ek fıkra koymaktan geçmektedir. Bu şekilde, cumhurbaşkanına da kendisi hakkındaki isnat olan TBMM'nin vatana ihanetle suçlandırma kararına karşı itiraz olanağı tanınacaktır.

Bir görüşe göre⁹⁴ TBMM vatana ihanet ithamında bulduktan sonra Yüce Divan cumhurbaşkanına isnat olunan fiilin gerçekten vatan ihanet niteliği taşıyıp taşımadığına karar vermekle yetkili değildir. Bu yetki, Anayasa'nın 105. maddesine göre TBMM'ye verilmiştir. Yüce Divan, bu durumda ancak suçun gerçekten işlenmiş olup olmadığına; işlenmişse cumhurbaşkanının suçun faili olup olmadığına ve suçun unsurlarının oluşup oluşmadığına karar verebilir.

Ancak kanaatimizce, hukukumuzda neyin vatana ihanet sayılacağı yönünde bir açık düzenleme olmadığı; öğretilerde konunun tartışmalı olduğu hususları da gözetilmeli ve yukarıda da değindiğimiz gibi, TBMM'nin Türk seçim sistemindeki çarpıklık nedeniyle bir parti tarafından oluşmasının (veya 3/4'lük çoğunluğun tek parti tarafından temsil edilmesinin) kuramsal olarak olanaklı olduğu gözetilmeli ve Yüce Divan'a neyin vatana ihanet sayılacağı konusunda da karar verme yetkisi tanınmalıdır. Bu sağlandığında, vatana ihanet kavramının siyasi amaçlarla kötüye kullanılması ve cumhurbaşkanının görevden alınmasının bir yolu olarak kullanılmasının da önüne geçilebilecektir. Öte yandan, vatana ihanet kavramındaki "suçta ve cezada kanunilik ilkesi bağlamındaki" tartışmalı alan, böylece en azından içtihatla

⁹³ Ki nitekim TBMM içtüzüğüne göre suçlandırılması istenen cumhurbaşkanına, isterse, sözlü veya savunmasını yapmak için süre verilir. (İçtüzük, madde 114/3).

⁹⁴ Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 174.

doldurulmuş olacaktır. En doğrusu ise yukarıda da belirttiğimiz gibi, Anayasa'nın 105. maddesine neyin vatana ihanet sayılacağına dair açık bir düzenleme konmasıdır.

3. Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunu da göreviyle ilgili olan eylemlerdeki hukuki sorumluluğu ve görevinin dışındaki eylemlerinden doğan hukuki sorumluluğu olarak iki ayrı başlıkta değerlendirmek gerekmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, monarşilerde devlet başkanının sorumsuzluğu mutlakdır. Buna hukuki sorumsuzluk da dahildir. Cumhuriyetlerde ise cumhurbaşkanının sorumsuzluğu hukuki anlamda da mutlak olarak kabul edilmez. Kural olarak, cumhurbaşkanı göreviyle ilgili eylemlerden ötürü hukuki anlamda mutlak sorumsuzken, görevi dışındaki eylemlerde ise hukuki anlamda herkes gibi sorumludur.

1. Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemleri Dolayısıyla Hukuki Sorumluluk

Bu konuyu çalışmamızın 1. başlığında "*Cumhurbaşkanının Siyasi Sorumluluğu*" kısmında değerlendirdiğimizden, burada yinelemiyoruz. Ancak burada şunu vurgulamak gerekmektedir ki kural olarak cumhurbaşkanı göreviyle ilgili eylemlerinden ötürü hukuken sorumlu tutulamıyor olsa da vatana ihanet suçu nedeniyle bireylerin bir hakkı da ihlal olmuşsa, göreviyle ilgili suçlardan sorumluluğunun ayrık-sısı olan vatana ihanet nedeniyle cumhurbaşkanının tazminat sorumluluğu gündeme gelebilecektir.⁹⁵

2. Cumhurbaşkanının Kişisel Eylem ve İşlemleri Dolayısıyla Hukuki Sorumluluğu

Cumhurbaşkanı, kişisel eylem ve işlemlerden her vatandaş gibi sorumludur ve kendisine karşı genel hükümlere göre tazminat davası

⁹⁵ Atar, *Cumhurbaşkanı*, s. 330.

açılmasına ve yargılamanın yürütmesine de herhangi bir engel yoktur.

Sözgelimi, cumhurbaşkanı özel otomobiliyle bir yayaya çarparsa ve yaya sakat kalsa veya ölse, yayanın veya yakınlarının cumhurbaşkanına karşı genel mahkemelerde tazminat davası açması ve bu davada mahkum olması mümkündür.⁹⁶

Sonuç

1. Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu değerlendirirken önceki görevinin statüsüne bakılarak değerlendirmeye gidilmesi gerekir.

Cumhurbaşkanı seçilmeden önceki görevle ilgili ve o görevi sırasında işlenen suçlar bakımından önceki görevin gerektirdiği soruşturma ve kovuşturma yöntemleri uygulanır. Ancak, bakanken veya başbakanlık cumhurbaşkanı seçilip de görevinden ayrılan biri hakkında, bakanlığı veya başbakanlığı döneminde işlediği göreviyle ilişkili bir suç varsa, bu suçların soruşturulması TBMM İçtüzüğü'nün 107/1 maddesine göre TBMM üye tamsayısı olan 55 milletvekilinin soruşturma önergesi vermesi üzerine Anayasa'nın 100. maddesindeki yöntem uygulanarak yapılır.

Buna karşın, cumhurbaşkanının seçilmeden önceki kişisel suçlardan ötürü cezai sorumluluğu konusu Anayasa'da açıkça düzenlenmiş değildir. Bu durumda, cumhurbaşkanının kişisel suçlardan dolayı herkes gibi sorumluluğu olduğunu ve herkes gibi yargılanabileceğini belirtmek gerekir. Çünkü ceza hukukun en temel ilkelerinden birisi "*ceza kanunlarının mecburiliği ilkesi*"dir. Bunun bir nedeni de cumhurbaşkanının milletvekilleri gibi dokunulmazlığının bulunmamasıdır.

Nitekim 105. madde cumhurbaşkanının görev suçlarından doğan sorumluluğunu düzenlemekte ve vatana ihanet hali dışında cumhurbaşkanının bu tür suçlardan sorumlu olmadığını belirtmektedir. Öyleyse, bunun karşıt anlamından cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olduğu anlaşılır.

Yargılama mercii de özel bir merci değildir. Suçun niteliğine göre genel mahkemelerde (sulh-asliye-ağır ceza) yargılanabilir. Hatta ka-

⁹⁶ Önder, *Cumhurbaşkanının Rolü*, s. 122.

naatimizce tutuklanabilir; tutulabilir ve sorguya da çekilebilir. Çünkü cumhurbaşkanının sanık olarak nasıl yargılanacağına ilişkin CMK'da ya da ilgili diğer mevzuatta özel bir düzenleme yoktur. Bu durumda, cumhurbaşkanı için de genel kuralların uygulanması gerekir. CMK'daki özel düzenleme, cumhurbaşkanı'nın tanık olarak dinlenmesine ilişkindir ve CMK m. 43/4 ile CMK m. 47/4'te yer almaktadır. CMK m. 43/4'e göre, cumhurbaşkanı kendi takdiri ile tanıklıktan çekilebilir; tanıklık yapmak istemesi halinde ise beyanı konutunda alınabilir veya beyanını yazıyla bildirebilir. Bu durumda, cumhurbaşkanı hakkında, tanıklık etmek istememesi durumunda CMK m. 44/1'deki tanığın zorla getirilmesine ilişkin düzenlemenin de uygulama alanı olmadığı söylenebilecektir. Bir başka deyişle, tanıklıktan çekinen cumhurbaşkanı hakkında zorla getirme kararı verilemez. Keza CMK m. 47/4 gereğince, devlet sırrı niteliğindeki bilgilere ilişkin tanıklıkta da cumhurbaşkanı sırrın niteliğini ve mahkemeye bildirilmesi hususunu kendisi takdir edecektir.

Ancak öğretilerde bir görüş, cumhurbaşkanının kişisel bir suç işlemesi durumunda, cumhurbaşkanı hakkında genel hükümlerin uygulanmasının cumhurbaşkanı saygınlığı ve konumu nedeniyle sakıncalı olduğunu; örneğin cumhurbaşkanının tutuklanması durumunda bunun sonucunun devletin başsız kalması anlamına geleceğini öne sürmektedir. Oysa kamu hukukunun temel ilkelerinden biri devletin sürekliliği ilkesidir. Bu durumda, cumhurbaşkanı tutuklansa dahi Anayasa'nın 106. maddesi işletilir ve cumhurbaşkanına tutukluluk halinin sonuçlanmasına kadar TBMM Başkanı vekalet eder.

Benzer yöndeki bir başka görüş ise cumhurbaşkanının herkes gibi yargılanmasının doğru olmadığını, diğer yandan cumhurbaşkanının Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'nin yargılamasının da doğru olmayacağını; çünkü Anayasa Mahkemesi'nin bütün üyelerinin cumhurbaşkanı tarafından atandığını, bu durumda da mahkemenin cumhurbaşkanına karşı tarafsız bir yargılama yapabilmesinin pek mümkün olmadığını, çözümün Yargıtay ve Danıştay büyük kurullarından oluşan özel bir mahkeme kurmaktan geçtiğini, bu yönde de Anayasa'da gereken değişikliğin yapılması gerektiğini belirtmektedir.

Diğer bir görüş ise, cumhurbaşkanının vekili olan TBMM Başkanı'nın kişisel suçları nedeniyle dokunulmazlıktan yararlanabile-

cekken, asil olan cumhurbaşkanına böyle bir hak tanınmamasının hukuki bir çelişki olduğunu; vekilde olan bir yetkinin asilde evleviyetle bulunacağını savunmaktadır.

Bu görüşlere, yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle katılmıyoruz. Çünkü mevcut hukuki düzenleme bu görüşleri benimsemeye engeldir. Ancak, olması gereken hukuk açısından ikinci görüşü daha doğru buluyoruz. Bu yönde Anayasa'da gerekli değişikliğin yapılması gerektiği kanısındayız.

Diğer yandan, cumhurbaşkanı hakkında nasıl bir usul izleneceği ne Anayasa'nın 105. maddesinde ne de CMK'da düzenlenmiştir. Bu durumda, cumhurbaşkanının tutuklanmasının da CMK m. 100 ve m. 101'deki kurallara göre yapılması gerekmektedir. Anayasa veya yasa koyucu aksi bir istenç içerisinde olsaydı bu istencini Anayasa'da veya CMK'da belirtirdi. Nitekim 1924 Anayasası'nda, 41. maddede, Anayasa koyucu "*Cumhurbaşkanı'nın özlük işlerinden dolayı sorumlu tutulması gerekirse Anayasa'nın milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17. maddesi hükümlerine uyulur.*" diyerek, kişisel suçları bakımından da cumhurbaşkanına dokunulmazlık vermiştir. Oysa, buna benzer bir düzenlemeye ne 1961 ne de 1982 Anayasalarında rastlanmaktadır.

Kanımızca, 1982 Anayasası'nın 105. maddesine 1924 Anayasası'nın 41. maddesindeki benzer bir fıkra eklenmesi bu konudaki tartışmaları önlemek ve cumhurbaşkanlığı makamının art niyetli ceza kovuşturmaları ile yıpratılmasını önlemek bakımından yerinde olacaktır.

2. Cumhurbaşkanlığı göreviyle ilgili olan suçlardan ötürü kural olarak cezai sorumluluğa sahip değildir. Bu kuralın tek ayrığı vatana ihanetten doğan sorumluluktur. Vatana ihanet, bir görüşe göre ceza hukuku kavramı olmaktan çok, siyasal bir kavramdır. Oysa, kanaatimizce vatana ihanetin hem ceza hukuku bağlamında anlamı vardır; hem de bu kavram siyasal bir kavramdır. Ancak cezai yönü daha ağır basmaktadır.

Vatana ihanet kavramı konusunda, ceza hukuku anlamında bir belirsizlik olduğu söylenebilir. 1924 ve 1961 Anayasalarında da vatana ihanet kavramı tanımlanmış değildir. Ancak cumhurbaşkanının vatana ihanetten suçlandırılabilmesi ve Yüce Divan'da yargılanabileceği

her üç Anayasa'da da düzenlenmiştir. Kanaatimizce, neyin vatana ihanet sayılacağına TBMM'ye bırakılması kanunilik ilkesi ile bağdaşmayacağı gibi, konunun siyasi amaçlarla kullanılmasının önünü açabilecek sakıncaları da içerecektir. Şu halde, en doğru çözüm TCK'nın hangi maddelerinin vatana ihanet sayılacağına Anayasa'nın 105. maddesine ek bir fıkra konarak belirlenmesidir. Aksi halde vatana ihanetle suçlandırılan cumhurbaşkanı hakkında beraat kararı verilmesi kaçınılmaz olacaktır.

3. Kanaatimizce, Yüce Divan'a sevk edilen cumhurbaşkanı henüz ithamla karşı karşıyadır. Yargılanmış değildir. Yüce Divan'a sanık sıfatıyla çıkacak ve kendisini savunacaktır. Yargılamanın sonucunda beraat etmesi de olasılık dahilindedir. Beraat etmesi durumunda, cumhurbaşkanının vatana ihanet suçunu işlemediği kesinleşmiş yargı kararı ile tescillenmiş olacaktır. Bu durumda, görev süresi de sona ermişse, cumhurbaşkanının yeniden görevine dönmesinde herhangi bir hukuki engel yoktur. Kaldı ki cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesiyle görevinin sona ereceğine dair Anayasa'da da bir açıklık yoktur. Bu durumda da bakanlara ve başbakanı ilişkin 113. maddenin de kıyasen uygulanması mümkün değildir.

Diğer yandan, Anayasa'da cumhurbaşkanının görevinin hangi hallerde sona ereceği de 106. maddede belirtilmiştir. Bu nedenler geçici ve kalıcı nedenler olarak sınıflandırılmış ve hastalık, yurt dışına çıkma gibi (tutuklanma da bu grupta değerlendirilebilir) geçici nedenler; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple cumhurbaşkanlığı makamının boşalması (istifa olabilir) da kalıcı nedenler olarak belirtilmiştir. Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesinin görevin sonlanması anlamına geldiğine yönelik açık bir düzenleme burada yoktur.

Çözüm, 105. maddeye bu duruma ilişkin açık bir düzenleme koymaktan ve Anayasa Mahkemesi'ne, cumhurbaşkanı görevinden çekilmezse yargılama sonuçlanan kadar cumhurbaşkanının görevine geçici bir tedbir olarak son verme yetkisi koymaktan geçmektedir.

Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesini de aynı tutuklanma gibi düşünmek ve geçici olarak görevini yapamaz hale geldiğini kabul etmek gerekir. Bu durumda, Anayasa'nın 106. maddesi ge-

reğince yargılama sonuna kadar TBMM Başkanı cumhurbaşkanına vekillik eder. Ancak, yargılama sonunda Yüce Divan beraat kararı verirse, görev süresinin sona ermemiş olması şartıyla cumhurbaşkanı yeniden görevine dönmelidir. Aksine bir yorum hem Anayasa'nın 106. maddesinde belirtilen görevin sona ermesi nedenleriyle bağdaşmaz hem de *"suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz."* şeklinde Anayasa'nın 38/4 maddesi ile AİHS m. 6/2 ile güvencelenen temel ceza ilkesi olan *"masumiyet karinesi"* ile de bağdaşmaz.

Diğer yandan, cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edilmesi ile görev süresinin sona ereceğinin kabulü halinde, parlamentonun 3/4'lük çoğunluğunu elinde bulunduran bir siyasi oluşum, salt siyasi nedenlerle (sözgelimi icraatlarına engel olan ve yasaları sürekli veto eden veya Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açan; politikası ile uyuşmayan) cumhurbaşkanını vatana ihanetle suçlandırıp Yüce Divan'a sevk ederek görevinin sona ermesini sağlayabilir. Türkiye'deki sağlıklı seçim sistemi ve % 10'luk seçim barajı nedeniyle kuramsal olarak TBMM'ye yalnızca bir siyasi partinin girebilmesi de mümkündür. Böyle bir durumda, bahsettiğimiz sakıncanın önemi daha net ortaya çıkmaktadır.

4. Anayasa'nın 83/5 maddesinde düzenlenen milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin görüşmelerde grup kararı alınmayacağı ve oylamanın gizli olduğu yönündeki güvencelerin cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırılması hallerinde de uygulanması mümkün değildir. Zira cumhurbaşkanının vatana ihanetten sorumluluğunu düzenleyen 105. maddede, bu yöndeki kararın gizlilikle alınacağından veya bu konuda parti gruplarında karar alınmayacağına yönelik bir düzenleme mevcut değildir. Durum böyle olunca, cumhurbaşkanının milletvekillerine tanınan söz konusu güvencelerden yararlanabilmesi de mümkün görünmemektedir. Bunun ciddi bir eksiklik olduğunu düşünüyoruz. Çözüm, 105. maddeye de 83/5 benzeri bir fıkra eklemekten geçmektedir. Cumhurbaşkanının milletvekili kadar korumaya sahip olmaması ne cumhurbaşkanlığı sıfatıyla ne de cumhurbaşkanının saygınlığıyla bağdaşır.

5. Milletvekiline Anayasa'nın 85. maddesi gereğince, milletvekilliğinin düşmesi veya dokunulmazlığının kaldırılması kararına karşı 7 gün içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne itiraz olanağı tanınmış olmasına rağmen; vatana ihanet gibi çok ciddi bir isnatla karşılaşan cumhurbaşkanına Yüce Divan'a sevk kararına karşı itiraz hakkının tanınmaması da cumhurbaşkanının saygınlığı ile bağdaşmadığı gibi, AİHS'in 6. maddesi ile Anayasa'nın 2. maddesinde düzenlenen "*hukuk devleti*" ve 36. maddelerinde güvencelenen "*adil yargılanma hakkı*" ile de bağdaşmaz. Unutulmamalıdır ki cumhurbaşkanı Yüce Divan'da vatana ihanet suçlaması ile yargılanırken "*sanık*" sıfatını taşıyacaktır ve bir sanığa tanınan haklardan yararlanacaktır. Sanığa CMK m. 176/1 gereğince iddianame, çağrı kağıdı ile birlikte tebliğ edilir ve CMK m. 176/4 gereğince iddianamenin tebliği ile duruşma günü arasında en az 7 gün süre olmalıdır. Bundan amaçlanan, sanığın hakkındaki isnada karşı ilk oturuma kadar savunmasını yapması ve kanıtlarını sunmasıdır. Hatta sanığın savcılık aşamasında da savcıdan delil toplanmasını isteme ve belgelere karşı yazılı veya sözlü savunmasını yapma hakkı da vardır.

Şu halde, "*iddianame*" gibi düşünülebilecek ve iddianame yerine geçecek olan belge olan TBMM'nin Yüce Divan'a sevk kararına karşı da sanık sıfatıyla yargılanacak olan cumhurbaşkanına da bu karara karşı itiraz olanağı tanımak gerekir.

Denilebilir ki cumhurbaşkanı zaten Yüce Divan'da yargılanacak ve savunmasını orada yapacaktır. Şu halde, TBMM'nin suçlandırma kararına karşı itiraz olanağı tanınmasının gereği yoktur. O halde şu sorunun da yanıtlanması gerekir. Bir milletvekili de hakkındaki iddialar nedeniyle dokunulmazlığı kaldırıldığında yargılanacaktır. Ona neden Anayasa'nın 85. maddesi gereğince TBMM'nin dokunulmazlığın kaldırılması kararına karşı itiraz olanağı tanınmaktadır?

Sorunun çözümü Anayasa'nın 105. maddesine 83. maddeye benzer bir ek fıkra koymaktan geçmektedir. Bu şekilde, cumhurbaşkanına da kendisi hakkındaki isnat olan TBMM'nin vatana ihanetle suçlandırma kararına karşı itiraz olanağı tanınacaktır.

6. Bir görüşe göre. TBMM vatana ihanet ithamında bulunduktan sonra Yüce Divan cumhurbaşkanına isnat olunan fiilin gerçekten va-

tan ihanet niteliği taşıyıp taşımadığına karar vermekle yetkili değildir. Bu yetki, Anayasa'nın 105. maddesine göre TBMM'ye verilmiştir. Yüce Divan, bu durumda ancak suçun gerçekten işlenmiş olup olmadığına; işlenmişse cumhurbaşkanının suçun faili olup olmadığına ve suçun unsurlarının oluşup oluşmadığına karar verebilir.

Ancak kanaatimizce, hukukumuzda neyin vatana ihanet sayılacağı yönünde bir açık düzenleme olmadığı; öğretide konunun tartışmalı olduğu hususları da gözetilmeli ve yukarıda da değindiğimiz gibi, TBMM'nin Türk seçim sistemindeki çarpıklık nedeniyle bir parti tarafından oluşmasının (veya 3/4'lük çoğunluğun tek parti tarafından temsil edilmesinin) kuramsal olarak olanaklı olduğu gözetilmeli ve Yüce Divan'a neyin vatana ihanet sayılacağı konusunda da karar verme yetkisi tanınmalıdır. Bu sağlandığında, vatana ihanet kavramının siyasi amaçlarla kötüye kullanılması ve cumhurbaşkanının görevden alınmasının bir yolu olarak kullanılmasının da önüne geçilebilecektir. Öte yandan, vatana ihanet kavramındaki "suçta ve cezada kanunilik ilkesi bağlamındaki" tartışmalı alan, böylece en azından içtihatla doldurulmuş olacaktır. En doğrusu ise yukarıda da belirttiğimiz gibi, Anayasa'nın 105. maddesine neyin vatana ihanet ayılacağına dair açık bir düzenleme konmasıdır.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Kadir, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", *TBBB*, Sayı 84; Eylül-Ekim 2009, s. 271 vd.
- Atar, Yavuz, "Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri", *TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu*, 22-24 Nisan 2003, *TBMM Başkanlığı Yayınları*, Yayın No: 1, s. 317 vd.
- Alacakaptan, Uğur, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, Bildiriler*; 9-13 Ocak 2001, s. 505 vd.
- Batum, Süheyl / Yüzbaşıoğlu, Necmi, *Anayasa Hukuku'nun Temel Metinleri*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt:1*, Dokuzuncu Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.
- Erem, Faruk, *Türk Ceza Hukuku, Cilt 2*, Ankara 1962 aktaran Kerse, *Cumhurbaşkanı*, s. 164.

- Gören, Zafer, *Anayasa ve Sorumluluk*, Dokuz Eylül Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 58, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 1995.
- Gözler, Kemal, *Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)*, Ekin Kitabevi, Bursa 2000.
- Gözler, Kemal, *Devlet Başkanları, (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi)*, Ekin Kitabevi, Bursa 2001.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, Eylül 2009.
- Gözübüyük, A. Şeref, *Anayasa Hukuku*, 7. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.
- Kanadoğlu, Sabih, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Nisan 2007, s. 2.
- Kalaycıoğlu, Ersin, *Cumhurbaşkanı Seçimi Öncesi Cumhurbaşkanlığı*, TBB Yayınları, Sempozyum, 12-13 Ocak 2007, Ankara, s. 177 vd.
- Kerse, Ahmet, *Türkiye'de 1961 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı*, Doktora Tezi, İstanbul 1973.
- Keskinsoy, Ömer, *Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara 2008.
- Koçak, Mustafa, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi, Devlet ve Egemenlik*, Seçkin Yayınları, Ankara 2006.
- Okandan, Recai Galip, *Umumi Amme Hukuku*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1968.
- Önder, Salih, *Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü*, Turhan Kitabevi, Ankara 2007.
- Özbudun, Ergun, "Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu", *Türkiye'nin Anayasa Krizi, (2007-2009)*, Liberte Yayınları, 1. Baskı, Ekim 2009.
- Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara 1998.
- Özbudun, Ergun, "Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri ve Farkları", *TBB D*, Temmuz-Ağustos 2005, Sayı: 59, s. 113 vd.
- Parla, Taha, *Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem*, Atıla Kitabevi, Ankara 1999.
- Soysal, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1997.
- Şahin, Kemal, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Prof.Dr. Vecdi Aral'a Armağan*, KOUHF, Kocaeli 2001.
- Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukunda Giriş*, 2.Bası, Say Kitap Pazarlama, İstanbul.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, 2. Baskı, İstanbul, Ekim 2008.

TBB *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin, 2. Baskı, Kasım 2007, s. 223.

Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayıncılık, Beşinci Baskı, İstanbul 1998.

TOBB *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, Anayasa 2000, Nisan 2000, TOBB, Ankara.

Yayla, Yıldızhan, *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, Bildiriler; 9-13 Ocak 2001*, s. 497 vd.

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Genişletilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1992.

İnternet Kaynakları:

http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatana_ihanet (Erişim tarihi: 04.12.2009)

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.AspxMevzuatKod=1.3.1632&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=askeri%20ceza> (Erişim tarihi: 04.12.2009)

http://www.servat.unibe.ch/law/icl/it00000_.html Erişim tarihi: 05.12.2009

<http://confinder.richmond.edu/confinder.html> (Erişim tarihi: 07.12.2009)

<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#IX> (Erişim tarihi: 07.12.2009)